

ЛИЛИК ДВОКОЛІРНИЙ

Vespertilio murinus Linnaeus, 1758

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Рукокрилі (Chiroptera), родина — Лиликові (Vespertilionidae). Один з 2-х видів роду; єдиний вид роду у фауні Європи.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Охоплює Середню, Сх. Європу, Кавказ, Передню та Центральну Азію, Пд. Сибір, Монголію та Пн. Китай, до Далекого Сходу. Україна повністю входить в ареал виду.

Чисельність і причини її зміни

Відносно звичайний вид. Причини зміни чисельності: зменшення кількості придатних сховищ; непокоєння тварин в сховищах, негативне ставлення населення до рукокрилих.

Особливості біології та наукове значення

Влітку оселяється в будівлях, дуплах, скельних тріщинах. Самиці утворюють виводкові колонії чисельністю до кількох десятків особин, іноді спільні з іншими видами. Народження припадає на кінець червня — початок липня. Самці та ялові самиці оселяються окремо. Період парування відбувається восени та на початку зимівлі. Восени для самців цього виду характерна демонстрація характерної шлюбної вокалізації. Донедавна вид вважався облігатним мігрантом. Останніми роками з'явилися докази зимівлі виду у багатьох регіонах України (всі зимові знахідки — у будівлях; ймовірно у гірських місцевостях також зимує у скельних тріщинах).

За стратегією полювання відноситься до видів відкритих просторів. Основу трофічного списку складають двокрилі, крім цього — ручейники, жуки, лускокрилі, рівнокрилі, сітчастокрилі. Самиця народжує звичайно двох малят один раз на рік. Максимальна зафіксована тривалість життя — 13 років. В місцях свого поширення вид відіграє важливу роль регулятора чисельності багатьох комах.

Морфологічні ознаки

Середній за розміром вид. Надочна лопасть вушниць добре розвинута. Крила порівняно вузькі. Літальна перетинка кріпиться до основи пальця. Епіблема широка з поперечною перегородкою. Вушници та літальні перетинки темні. Темні основи волосинок хутра

спини (бурі, майже чорні або руді), їх сріблясті кінчики формують чітке двокольорове забарвлення. Хутро черева брудно-сіре.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охоронні категорії: EUROBATS; Бернська конвенція (Додаток II), Боннська конвенція (Додаток II); МСОП: LC. Заходи охорони мають включати збереження сховищ виду; поширення інформації щодо вразливості та необхідності охорони рукокрилих.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Наявна інформація щодо одного, неуспішного, випадку розмноження виду в неволі.

Господарське та комерційне значення

Не має.

Основні джерела інформації

Абеленцев, Попов, 1956; Bauerova, Ruprecht, 1989; Rydell, Ваагøе, 1994; Покин'череда, 1999; Tyschenko, 2000; Тищенко, Годлевська, 2008; Особисті повідомлення: Хохлова, Гащак, Влащенко.

Автор: О.В. Годлевська
Фото: В.М. Тищенко

КАЖАН ПІЗНІЙ

Eptesicus serotinus (Schreber, 1774)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Рукокрилі (Chiroptera), родина — Лиликові (Vespertilionidae). Один з 24-х видів роду, один з 2-х видів роду в фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Європа (крім Ірландії, пн. Англії, частини Скандинавії), Пн. Африка, Близький Схід, Центральна Азія; на сх. — до Китаю. На території України поширений всюди.

Чисельність і причини її зміни

Звичайний вид зх. областей, Поділля, Придніпров'я. Рідше трапляється на Поліссі й у високогірних і степових малонаселених ландшафтах. У гірських р-нах Криму і Карпат в останні десятиліття. Причини зміни чисельності: комплекс антропогенних факторів: недостатня кількість місць для поселення в сучасних будівлях, їх руйнування та обмеження доступу (модернізація старих будівель, герметизація горищ), знищення особин, використання отрутохімікатів для консервації деревини та дезінсекції.

Особливості біології та наукове значення

Переважає поширений на рівнині та горбогір'ї; у горах — до 1100 м н.р.м. Селиться в і біля населених пунктів і в мозаїчних ландшафтах. Вилітає в березні — на початку травня: це залежить від локальних кліматичних умов. Літні сховища розташовані в будівлях: на горищах, у порожнинах стін, димоходах. Виводкові колонії — до кількох сотень особин. Парування відбувається восени або навесні. Вагітність триває близько 50 днів; самки народжують 1 маля (рідко — 2). Найдовша відома трива-

лість життя — 21 рік; у середньому — 3 роки. Осілий вид. З кінця вересня до початку листопада здійснює локальні міграції до місць зимівлі (до 40–50 км). Місця гібернації — підземні (півниці, горища і печери) і наземні сховища (порожнини будівель, вентиляційні шахти тощо). Кормовий раціон змінюється залежно від сезону чи регіону і включає жуків, метеликів, двокрилих і перетинчастокрилих.

Морфологічні ознаки

Мордочка і вуха темні. Вуха середньої довжини, заокруглені, помітно довші, ніж ширші. Козелок з тупою верхівкою, найширший у першій третині. Хутро густе, на спині темне, каштаново-коричневе, на череві світліше й сіріше. Кінці волосків на спині яскраві, світло-

буро-коричневі. Крила широкі, з тупими кінцями. Шпора дещо коротша від половини краю міжстегнної перетинки. Довжина тіла: 60–82 мм, вуха: 12–22 мм, козелка: 7,5–9,5 мм, передпліччя: 46–56 мм, вага: 14–34 г.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид занесено до Червоного списку МСОП, EUROBATS та II додатку до Бернської конвенції. Охороняється в усіх заповідниках України. Заборона чинник непокою виводкових і гібернаційних колоній. Проведення природоохоронної агітації.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Не має.

Основні джерела інформації

Абеленцев та ін., 1956; Сологор, Петрусенко, 1973; Лихотоп и др., 1990; Крочко, 1992; Мерзлікін, Лебідь, 1998; Полушина, 1998; Тищенко, 1999; Волошин, Башта, 2001; Влащенко, 2001а, 2002; Дулицкий, 2001; Башта, 2004а, 2006; Bashta, 2004; Шевченко, Золотухина, 2005; Башта, Потіш, 2007; Голенко та ін., 2008.

Автор: А.-Т.В. Башта
Фото: О.В. Годлевська

КАЖАН ПІВНІЧНИЙ

Eptesicus nilssonii (Keyserling, Blasius, 1839)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Рукокрилі (Chiroptera), родина — Лиликові (Vespertilionidae). Один з 24-х видів роду, один з 2-х видів роду та один з 25-ти видів родини в Україні.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Поширений у бореальній зоні більшої частини Європи. В Україні проходить пд. межа ареалу, ареал обмежений зх. і пн. областями, кілька переважно давніх знахідок відомо з Подніпров'я і Слобожанщини. Карпатська популяція ізольована від пн. частини ареалу.

Чисельність і причини її зміни

Частка виду у колекціях кажанів не перевищує 0,1%. Всі реєстрації виду в Україні є епізодичними і свідчать про вкрай низьку чисельність, яка може бути оцінена з кілька сот особин. Причини зміни чисельності: скорочення чисельності та ареалу виду відбувається по всій Європі, фактори цього не відомі (можна припустити певний зв'язок з розширенням ареалу *E. serotinus*).

Особливості біології та наукове значення

Пов'язаний з лісовими масивами, природними місцями оселення є узлісся та (у горах) верхня межа лісу. Типовими оселищами є сховища дуплового типу, в підземних місцезнаходженнях в Україні не відомий. Вид загалом осілий і здійснює лише ближні міграції у пошуках зимових сховищ. Схильний

до синантропії принаймні на пн. Європи. Полює в сутінках і темряві, живиться в польоті дрібними комахами. Влітку формує материнські колонії, плодить по 1 маляті раз на рік. Статева зрілість настає на другий рік життя. Живе до 5–7 років.

Морфологічні ознаки

Загалом дрібний вид, довжина передпліччя 38–43 мм. Хвіст виступає з уротагію на 2 хребці. Трагус короткий, найширший у середній частині, майже прямий. «Маски», утвореної темно пігментованою шкірою, вздовж верхньої губи немає; темно-буре забарвлення спини підсилене сріблястими вершинами окремих волос; епілема вузька, без кісткової перегородки.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид раніше не мав охоронних категорій в Україні. За останнім зведенням МСОП має категорію LC, Бернська конвенція — II додаток, EUROBATS. Знаходиться під охороною в заповідниках Карпатського регіону та Волино-Поділля. Для ефективної охорони необхідні пошуки і моніторинг місць оселення виду, насамперед у Карпатському регіоні.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Утримання видів *Eptesicus* в неволі нескладне, проте досвід розведення відсутній, і зусилля доцільно спрямовувати на пошук і охорону природних місцезнаходжень.

Господарське та комерційне значення

Не має.

Основні джерела інформації

Крочко, 1993; Полушина, 1998; Покинчерета та ін., 1999; Загороднюк, 1999; Годлевська, 2001; Миропольський, 2001; Загороднюк, Годлевська, 2001; Дикий, Сребродольська, 2008.

Автор: І.В. Загороднюк
Фото: Й. Фурманкевич

ЗАЄЦЬ БІЛИЙ

Lepus timidus Linnaeus, 1758**Таксономічна належність**

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Зайцеподібні (Lagomorpha), родина — Зайцеві (Leporidae). Один з видів роду; один з 2-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Бореальні та арктичні обл. Євразії і Пн. Америки. В Україні до останнього часу вважався зниклим, або спорадично проникаючим з території Росії та Білорусі. Зараз достовірно відмічений в пн. р-нах Сумщини (Середина-Будський, Ямпільський р-ни), Чернігівщини (Семенівський, Новгород-Сіверський р-ни) та Житомирщини (Олевський р-н). Передбачається мешкання в сусідніх р-нах Рівненської обл.

Чисельність і причини її зміни

В Україні мешкає кілька сотень біляків. У Поліському ПЗ і прилеглих регіонах до 50 екз. На Чернігівщині — до 20 ос. В Деснянсько-Старогутському НПП (обліки 2001–06 рр.) 50–70 екз., загалом по Сумській обл. — до 150 ос. У кінці XIX — на початку XX ст. відомі випадки зустрічі виду в Харківській, Полтавській, Черкаській, Київській, Хмельницькій обл. Причини зміни чисельності: вирубування лісових масивів, браконьєрство, посилення хижацтва лисиці у зв'язку з зростом її чисельності.

Особливості біології та наукове значення

Зустрічається у всіх типах лісових насаджень. Веде присмерковий спосіб життя. Гін з середини лютого, з перервами вагітності, до кінця липня. Буває від 2 до 4 виводків. Вагітність 48–51 днів. На 8–9 день після народження молоді можуть самостійно їсти. Живиться рослинною їжею: злаками, різною травою та лісовими ягодами. Зимом їсть пагони та кору дерев, сіно.

Морфологічні ознаки

Тварина середнього розміру, за складом тіла нагадує кроля. Довжина тіла — 44–74 см, вага — 2,5–5,5 кг. Забарвлення літом буро-сіре, зимою — чисто біле. Хвіст чисто сірий без чорного волосся, кінчики вух чорні протягом всього року.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Червоної книги України (1994), а також Червоного списку МСОП і як вид, що підлягає охороні, включено до Бернської конвенції. Охороняється у Деснянсько-Старогутському НПП, Поліському ПЗ, Рівненському ПЗ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Існує досвід розведення виду в умовах Московського зоопарку.

Господарське та комерційне значення

В Росії є об'єктом промислу. В Україні значення не має.

Основні джерела інформації

Мигулін, 1928; Мигулін, 1938; Огнев, 1940; ЧКУ, 1994; Громов, Ербаева, 1995; Редкие и исчезающие растения и животные Украины, 1988; Гавришь, 1999; Косенко, Лозов, 1999; Жила, Зеніна, 1999; Карпенко та ін., 2002; Жила, 2008. Усні повідомлення: Книш, Новік.

Автор: Г.Г. Гавришь
Фото: А. Parkinson